

„EN HET GESCHIEDDE”

Een hoofdstukje uit de nieuwtestamentische stilistiek (I).

Het volgende gaat over het gebruik en de betekenis van de uitdrukking *kai egeneto* in het Nieuwe Testament. Aanleiding om mij speciaal met deze uitdrukking bezig te houden was het feit dat Lucas, op wiens evangelie Dr. J. L. Swellengrebel en ik bezig zijn een Translator's Handbook samen te stellen in opdracht van het Ned. Bijbelgenootschap, er een zeer ruim gebruik van maakt en de bijbelvertaler er recht op heeft dat de exegeet hem zo duidelijk mogelijk maakt hoe en waarom hij deze uitdrukking zo en niet anders heeft te vertalen.

Al spoedig bleek dat dit onderzoek nog iets meer inhoud dan alleen een brok syntactica maar allerlei andere problemen betreffende de bijbeltaal in het algemeen en de taal van Lucas in het bijzonder opwierp. Wie geen vreemdeling in het vaderlandse Jeruzalem is zal reeds aan de titel van dit artikel hebben begrepen dat hier de vraag naar de onvervangbaarheid en de vertaalbaarheid van het bijbelse idioom ook aan de orde komt. Dat zal dan ook gebeuren, alleen voorlopig nog niet. Voordat het zover is moet nog heel wat andere, ogenschijnlijk minder belangrijke arbeid worden verzet. Voordat de theologie aan het woord komt, moet zij lang en geduldig hebben geluisterd naar de philologie. Het moge waar zijn dat laatstgenoemde wel eens wat aan de langdradige kant is, even waar is het dat de theologie vaak niet uitblinkt in de kunst van het luisteren. Althans als het haar oude, traditionele gesprekspartners betreft. Haar bereidheid tot luisteren naar de piepjonge partners als sociologie en moderne filosofie is soms verbazingwekkend.

Onder de *kai egeneto*-constructie verstaan wij in het vervolg een zin, die bestaat uit 3 elementen: a. *kai egeneto* of *egeneto de*, gevolgd door b. een tijdsbepaling of temporele bijzin, en door c. een

hoofdzin, al dan niet door *kai* met het voorafgaande verbonden, of een accusativus cum infinitivo die syntactisch van *egeneto* afhangt. Deze drie elementen kunnen ieder voor zich een grote verscheidenheid van vormen vertonen die we hier niet zullen beschrijven. Aan deze syntactische verscheidenheid valt af te lezen in welke mate de *kai egeneto*-constructie vergriekt is. Het zou echter het bestek van een artikel in dit tijdschrift te buiten gaan, wanneer we deze stof gedetailleerd zouden behandelen. Een volledig overzicht is te vinden in een artikel in *The Bible Translator*, Vol. 16, pag. 160-163. Naar de daar bijeengebrachte gegevens zal bij gelegenheid verwezen worden.

Natuurlijk is er ook in het verleden meer dan eens aandacht besteed aan de *kai egeneto*-constructie. Aanvankelijk draaide dit om de vraag: Hebraïsme of niet? Dalman koos in zijn *Worte Jesu* voor het eerste, J. H. Moulton in het eerste deel van zijn *Grammar of New Testament Greek* voor het tweede. Hij meende dat alle voorkomende vormen van de constructie als een „experiment in free Greek” konden worden beschouwd. Overigens beperkte hij zich in zijn onderzoek tot het eerste en het laatste element. Vorm en functie van de tijdsbepaling of temporele bijzin bleven bij hem buiten beschouwing. Dit middelste element werd door M. Johannesson in het onderzoek betrokken in een „grundlegend” artikel in het *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* van 1925, waarnaar tot heden toe steeds in woordenboeken, grammatica's en commentaren wordt verwezen (men zie bijv. bij Bauer s.v. *ginomai* 3 f). Met grote volledigheid beschreef en onderzocht Johannesson alle in de Septuaginta voorkomende variaties van de drie elementen en betrok, zij het in mindere mate ook het Nieuwe Testament in zijn onderzoek.

Jammer genoeg beperkte hij zich tot een beschrijving; aan een interpretatie van de gegevens waagde hij zich niet. De meest recente behandeling is te vinden bij Klaus Beyer, *Semitische Syntax im Neuen Testament*, Band I: *Satzlehre*, Teil 1, 1962, p. 29-62. Beyer gaat van een geheel nieuwe veronderstelling uit. Hij deelt alle plaatsen in het Nieuwe Testament in naar mate ze al dan niet of met moeite beschouwd kunnen worden als vertalingen uit het Hebreeuws. Daarbij ziet hij twee dingen over het hoofd. In de eerste plaats heeft het alleen zin om van vertaling uit het Hebreeuws te spreken wanneer er inderdaad sprake is van een hebreeuwse „Vorlage” die vertaald kon worden. In de tweede plaats kunnen de door hem gesignaleerde afwijkingen van het Hebreeuws met meer recht en vruchtbaarder beschouwd worden als aanpassing aan het Grieks. Beide dingen omdat voor de schrijvers van het Nieuwe Testament het Hebreeuws als uitgangspunt in 't geheel niet in aanmerking komt. Zij vonden hun voorbeelden in de Septuaginta en niet in de Tenach.

Gebruik in de context.

Behalve het onderzoek naar de syntactische vormen is het ook van belang na te gaan in welke samenhangen de *kai egeneto*-constructie in het Nieuwe Testament wordt gebruikt. Pas wanneer ook de semantische functie is vastgesteld kunnen er stilistische en misschien ook theologische conclusies worden getrokken.

a. Oude Testament.

Kai egeneto is de vertaling van *wajjehi* dat, gevolgd door tijdsbepaling en aansluitende zin, in het Oude Testament ongeveer 400 keer voorkomt. Volgens de meest recente onderzoekers (Brockelmann, Beyer) wordt *wajjehi* aan het begin van de zin geplaatst om ruimte en aandacht te krij-

gen voor de tijdsbepaling. Zonder die tijdsbepaling zou er noch syntactisch noch semantisch aan inleidend *wajjehi* behoefte bestaan. Dit *wajjehi* dient dus niet om bijzondere aandacht te vragen voor het volgende hoofdwkwoord maar om dit hoofdwkwoord a.h.w. even terug te schuiven. Daarom heeft over de functie van de *wajjehi*-constructie in het zinsgeheel niet veel gezegd te worden. Het spreekt vanzelf dat het begin van een verhaal dat niet losstaat van het voorafgaande er een bijzonder passende plaats voor is maar evenzeer een overgang binnen een verhaal. Volgens Beyer komt zij zelfs twee maal zo vaak voor in de loop van een verhaal als aan het begin.

Nu hebben de griekse vertalers deze constructie in het algemeen zeer getrouw letterlijk vertaald. Dat zij in sommige gevallen *wajjehi* niet meevertaalden wijst er wel op dat zij zich aan die letterlijke vertaling nu ook weer niet gebonden achtten. Wij zullen er goed aan doen achter hun keuze geen diepzinnigheden te zoeken. Letterlijke trouw aan de grondtekst is voldoende motief. Daarom moeten we in de Septuaginta niet zoeken naar speciale, door de context bepaalde redenen om de *kai egeneto*-constructie te gebruiken. Zij waren in dit opzicht van hun grondtekst afhankelijk.

b. Nieuwe Testament.

In het Nieuwe Testament ligt dit natuurlijk geheel anders. Er is geen reden om aan te nemen dat de synoptische evangelisten Hebreeuws kenden. Hun kennis van de Bijbel berustte op de Septuaginta. Daar kwamen ze de *kai egeneto*-constructie tegen die hun vanuit het Grieks vreemd was maar hen voldoende aansprak om haar zelf te gaan toepassen. Deze toepassingen gaan wij nu onderzoeken.

1. *Mattheus.*

Vijf keer gebruikt Mattheus de *kai egeneto*-constructie als afsluiting van onderwijs van Jezus en als overgang naar wat volgt. Op alle plaatsen hebben we te maken met Mattheus' eigen formulering. In 7:28 slaat de temporele bijzin op de beredene en de aansluitende zin beschrijft de reacties van de scharen en heeft dus in zekere zin ook nog betrekking op wat voorafging. Op verschillende andere plaatsen (11:1, 13:53, 19:1 en 26:1) beschrijft de aansluitende zin een vervolg dat geen betrekking heeft met het voorafgaande. Kortom: bij Mattheus doet *kai egeneto* dienst als formule van afsluiting en overgang. De ene keer dat hij de constructie op andere wijze en in andere vorm toepast in 9:10, waar Marcus in de parallelle tekst 2:15 een verwante constructie gebruikt. Overigens is dat geen reden om aan ontlening door Mattheus te denken. De constructie staat midden in het verhaal, daar waar het verhaal van de roeping van Levi-Mattheus overgaat in dat van de maaltijd met de tollenaars en zondaren. De aansluitende zin beschrijft de omstandigheden die de achtergrond en de aanleiding vormen van en tot de vragen van de Farizeeën. *Kai egeneto* dient hier dus ter markering van een overgang in het verhaal.

2. *Marcus.*

In 1:9 leidt *kai egeneto* een nieuw gedeelte in en in 2:15 beschrijft het verwante *kai ginetai* een nieuw moment in het verhaal. Interessant is voorts 2:23 waar de tijdsbepaling tot aansluitend werkwoord is geworden; anders gezegd: element *b.* verschijnt in de vorm en functie van element *c.* Van de oorspronkelijke trias is dus niet veel meer over en de *kai egeneto*-constructie doet in sterk vermagerde vorm dienst om de omstandigheden te beschrij-

ven waarop het volgende verhaal betrekking heeft. In 4:4 is een vergelijking met de andere Synoptici leerzaam. Beide nemen de zin van Marcus volledig over maar laten alleen *egeneto* weg. Een eerste aanwijzing dat dit semantisch geen functie heeft maar veeleer een stijlmiddel is. Overigens is het aantal plaatsen bij Marcus te gering voor vergaande conclusies.

3. *Lucas.*

Aangezien bij Lucas de meerderheid van alle plaatsen waar *kai egeneto* voorkomt, gevonden wordt kunnen we hier ook het gebruik wat duidelijker voor ons zien. Gemakshalve voeren we de volgende indeling in:

a. *Begin of inleiding van een verhaal:* in 23 gevallen staat *kai egeneto* (of *egenetode*) aan het begin van een verhaal. Bij nader toezien blijkt echter dat de functie niet steeds dezelfde is. Te onderscheiden valt tussen *begin* van en *inleiding* tot het verhaal. Onder *begin* verstaan wij in dit geval het begin van de handeling van het verhaal, onder *inleiding* een beschrijving van de omstandigheden waaronder of de achtergrond waartegen het volgende verhaal zich afspeelt. Onder de eerste groep vallen 2:1, 3:21, 7:11, 8:22, 9:28, 9:51, 10:38 v.l., 11:1, 11:27, 17:11 (kan ook *inleiding* zijn), 18:35, (ida), 20:1. Op al deze plaatsen staat (behalve in 17:11 en 18:35) het werkwoord van de aansluitende zin dan ook in de aoristus.

Inleiding tot het verhaal vinden wij in 5:1, 12, 17, 6:1, 6, 8:40 v.l., 9:18, 37, 14:11 en mogelijk ook 17:11 en 18:35. Moeilijk te classificeren zijn 6:12 en 8:1. Op eerstgenoemde plaats wordt een gebeuren beschreven dat niet in expliciete zin beschouwd kan worden als *inleiding* op wat volgt. Maar een impliciet verband zal toch wel bedoeld zijn: voor Jezus is de aanstelling van de twaalf iets dat veel voorberei-

dend gebed vroeg. 8:1 is noch *begin* noch *inleiding* van een verhaal. De mededeling dat Jezus rondtrok en het Koninkrijk Gods predikte wordt gevolgd door een opsomming van zijn volgelingen.

b. *Begin van een verhaal na voorafgaande inleiding:* in 1:8 begint het verhaal nadat in de voorafgaande verzen de hoofdpersonen Zacharias en Elisabeth zijn geïntroduceerd. In 11:14 gaat aan *egeneto* de een inleidende zin vooraf, evenals in 19:29 en 24:15.

c. *Climax in een verhaal:* de duidelijkste voorbeelden zijn 2:46 (Jezus wordt in de tempel gevonden) en 24:30 (de Emmaus-gangers herkennen Jezus). Een duidelijke stijging van spanning vinden we ook door *kai egeneto* uitgedrukt in 1:41 en 1:59, terwijl ook in 2:6 het eigenlijke feit van de geboorte van Jezus aldus wordt ingeleid nadat in vss. 1-5 de gebeurtenissen die de uiterlijke omstandigheden van de geboorte bepalen, zijn beschreven. Ook 17:14 en 24:4 beschrijven een hoogtepunt.

d. *Overgang in een verhaal:* hieronder vallen 2:15, 9:33, 16:22 en 19:15.

e. *Afsluiting van een verhaal:* alleen in 1:23.

4. *Handelingen.*

a. *Begin of inleiding van een verhaal:*

9:32, 14:1, 16:16, 19:1 en 28:17, hoewel 16:16 ook onder d. gerangschikt kan worden. 14:1 is meer *inleiding* dan *begin*.

b. *Begin van een verhaal na voorafgaande inleiding:* 9:37 (na introductie van Tabitha in vs. 36), 9:3 en 22:6 zouden hier kunnen thuishoren maar passen wellicht beter onder c. Ook 28:8 hoort hier thuis.

c. *Climax in een verhaal:* 9:3 en 22:6.

d. *Overgang in een verhaal:* 4:5, 5:7, 22:17.

e. *Afsluiting van een verhaal:* 9:43 (beschrijving van een situatie die aan het eind van het voorafgaand verhaal bestaat), 11:26 (id.), 27:44.

f. *Temporele bijzin:* in drie gevallen staat *egeneto* in een temporele bijzin (10:25, 21:1, 21:5), steeds in de loop van een verhaal en aan het begin van een nieuw onderdeel. Het heeft geen zin meer om hier nog te spreken van een functie van de *kai egeneto*-constructie.

Tot zover dit noodzakelijkerwijs enigszins droog en gecompriemd opgediende materiaal. In het volgend artikel moet onderzocht worden wat de theologische en stilistische betekenis hiervan is.

J. REILING

(wordt vervolgd)